

FrØ-bladet

Nr. 4 – 07 årgang 6

Huskelappen: Førløsmøte Kontingent

Skråblikk

– Når var gamledager? Hvordan lære av historien?

Arven etter Hans Nielsen Hauge betydde et samfunnsengasjement med oppstart av bedrifter og foretak i stor skala...

Ofte var det folk med liten utdannelse som fikk lede møter eller lærte seg å ta ordet i forsamlingen. Dette skapte tro på seg selv og utløste mange gode krefter. Flere ble så dyktige at de kom med i styre og stell i kommuner og på Storting...

Bedehuskulturen har satt ting på dagsorden lenge før det offisielle Norge fikk satt noe liknende i system...

sitat fra forordet i Kai Ørebechs bok *Bedehus i Østfold*, (2006)

Talenter i dag griper mikrofonen og synger eller er komiske, og flere blir så dyktige at de kommer i media. Tar bedehusfolket utfordringen med å lede oppstartede bedrifter og foretak i en, for alt og alle, riktig retning? Den livsstilsendringen vi har sett de siste hundreårene ble i Norge satt i gang av en bredt anlagt folkebevegelse. Motstanderne var styresmaktene, som forsvarte privilegiene til de få. Nå er vi alle privilegerte. Om vi drar til et land i utvikling, lever vi som grever og har det helt konge. Den samme utviklingslinjen for en verden av 6,7 milliarder mennesker setter alle konger sjakk matt. Penger og gass, olje, kull, er brikker og utfordringer i spillet. Et gøyalt spill, som hele tiden trenger større spillebrett. Én eneste jordklode er ikke nok for det store spillet.

Slitasjen er stor, og de viktigste brikkene strever og vantrives. Det er nå vi trenger ny bevegelse. Lever haugianismens ånd? "Fredrik Hauge" har ikke påvirket norsk samfunnsliv i betydelig grad. Det er ikke han som i vår tid har klart å skape nyhaugianisme. Hvilken nøkkeloppgave ville i dag **Hans Nielsen Huges Venner** grepet fatt i?

Inger Lise Rypdal, som har sunget på KrF-møter og blitt forespurt av statsminister Bondevik om å underholde på KrFs valgkamparrangementer, sang i sin tid:

De må kome på eit møte, det er no ikveld, i [Bedehuset](#)s sal. Vi må ta dotter Dykkar frå Dykk, helsing «Tilsynet for høy moral.»

- Nei. Jeg står for alt det den sier den dag i dag. Har ingenting til overs for moralisering og dobbeltmoral, sier [«Fru Johnsen»](#) nå snart 40 år etter, mens hun opplever at sangen fra 1968 fortsatt lever. (I den amerikanske [originalen](#) var det en [forening av lærere og foreldre](#) som sto for motvekten til 60-årenes frisinn.)

Sensuren ble opphevet ved lov i Danmark-Norge i 1770. Før det hadde man på ulike måter måttet omgå sensur, med høytlesning eller fromme dedikasjoner. Uten den debatt som nå for første gang i historien ble mulig for nordmenn, ville ikke [Bedehuset](#) blitt et av resultatene. Protester mot kritikkverdige forhold, så vel som brutal sladder og baksnakke kom på trykk, og reaksjonene kunne være brutale. [Forhåndssensur](#) er likevel aldri blitt gjeninnført.

Forsamlingshus

Historielagets medlemmer var så heldige å få oppleve susen av gammel tid da **Kolnes bedehus** var lokalet, og bedehus generelt som forsamlingshus var tema, for vårt medlemsmøte i oktober.

Geir S. Toskedal gav tyve kunnskaps- og kaffetørste ganske så levende historikk og historier fra denne delen av vår historie. Om f.eks. emissæren som under salmesangen visste å kviskre i øret til de rette personene nede på benkene om makrellstimene han

kunne se fra talerstolen. Å komme seg utpå fjorden visste han at var viktig. Og livsnødvendig.

Fotos: Susan Frette

Hva er det som ligger bak de siste tiårenes endring av [bønnens hus](#)? Dets posisjon som folkelig forsamlingshus var en gang betydelig.

Samfunnsproblemer ble faktisk løst! Etterhvert som de dukket opp. Er bygningene blitt for små; for gammeldagse; erstattet av grendahus, aktivitetshus, klubbhus og kulturhus? Hva gjøres og kan gjøres med og i disse hvitmalte trehusene langs vegen? Overlates samfunnsengasjementet i for stor grad til andre ?

Bedehusfolket har i alle år frambrakt svært dyktige talere. De var med på utviklingen av det frie norske samfunnet som ble den demokratiske livsformen vi nå fører. Etter krigen har samfunnsaktørene fått frie tøyler, men siden slutten av 60-tallet har man hørt flere og flere varskorop, fra nye miljøer som ønsker å fylle noen tomrom i helhetstenkingen. Og nettopp vårt felles livsmiljø trenger kunnskapsrike og framsynte personer som behersker ord og medier. (betyrninger/refleksjoner; RØ)

Det var en gang en tid man kunne handle "på bok"

På landsbygda (men også i byene) var kriting eller borging tidligere et vanlig fenomen. Mange hadde lite penger mellom hendene og var avhengig av handelsmannens (eller konas) godhet; den gikk ut på at han ventet med betalingen til kunden hadde skaffet seg penger å betale med. Og det var vanligvis på lønningdagen. (Alltid på etterskudd med betalingen?!) Kunden fikk handle "på krita"; dvs. varekjøpet ble notert i ei bok i butikken, og kundene betalte gjelda eller deler av den når de kunne. Men

Bildet er fra forsiden av Gunnar Areklett's bok (1997). Fra nærbutikk til super-marked. På kaien i SALHUS var landhandel, brevhus og postkontor. Butikken var i drift et par år etter at brua ble åpnet i 1955.

de som ikke hadde fast arbeid, hadde ikke en fast lønningdag å se fram til. Da kunne det ta lang tid å gjøre opp for seg, og ikke sjelden hendte det at gjelda til slutt var så stor at handelsmannen sa stopp. Noen opplevde nettopp det og var ille ute. For de hadde gjerne store barneflokker og kom i stor nød når de ikke lenger kunne kjøpe "det daglige brød". Fattigkassen, eller senere sosialkontoret, var noe en unngikk i lengste laget. Det var forbundet med stor skam å måtte få hjelp av det offentlige.

Etter siste verdenskrig bedret økonomien seg for de fleste, men likevel fortsatte mange med å krite kolonialvarer helt fram til slutten av 1900-tallet. Var det blitt en gammel vane som var vond å vende både for kunde og kjøpmann?

Også i Torvastad handlet folk på bok; ikke bare av økonomiske grunner, men også av mer praktiske grunner. Det var enkelt å sende en handlelapp med ungene, så kunne de stikke innom butikken på vei heim fra skolen og ta varene med seg. Noen gjorde opp for seg ofte, andre en gang i måneden, noen sjeldnere - og noen aldri!

Vi kan i ettertid undres over at kjøpmannen kunne gå med på en slik ordning; han lånte jo egentlig ut store rentefrie beløp til de fleste kundene sine. Flere av disse "lånene" ble jo heller ikke innfridd, så kjøpmannen måtte bære tapet. Jeg har aldri hørt om noen kjøpmann i Torvastad som gikk rettens vei for å drive inn utestående gjeld, for det var ikke lett å gå til sak mot en nabo eller kjenning om han aldri så mye skyldte penger!

Flere av kjøpmennene i Torvastad var svært så sjenerøse også på en annen måte, ikke minst konene. De hadde ofte et hjerte av "gull". Når kunder som hadde krita over lengre tid, kom og skulle gjøre opp for seg, fikk de ofte en pose med snop som takk for betalingen! (Det skulle ha vært omvendt!)

En av kjøpmennene opplevde at kunder som ikke hadde gjort opp for seg på lang tid, ganske enkelt gikk til nabokjøpmannen og begynte å handle der. Etter ei tid kom de tilbake, betale litt av gjelden, opparbeidet seg ny og glemte den gamle. Og kjøpmannen lot det skje. Det var tider det!

Da Odd Kyvik startet opp med "SESAM" på Norheim i 1964, opplevde Hagtor Arnøy på Nordbø at kunder handlet melk og brød hos ham på bok, men dro til Norheim og handlet kontant. Ikke rart at han til slutt gav seg! Det skjedde i 1968. Da hadde kunder fortsatt stående betydelige beløp på bok, og flere gjorde heller ikke opp for seg. Tapet måtte Arnøy bære.

Berit og Harald Karlsen drev "Plusmarked / Storasund Mat" fram til 1984 da Sigve Matland overtok. De kan fortelle at mange fikk krite helt frem til safen ei natt ble stjålet (trolig i 1983). I den lå kundene sine "kritekort". Da safen ble funnet i et vann utenfor Haugesund, var kortene uleselige. De fleste visste omtrent hva de skyldte og gjorde opp for seg. Andre gjorde det ikke.

"Severeide bakeri og landhandel" i Torvastadkrossen holdt på helt fram til 1987. Anna Severeide kan fortelle at kjentfolk i nabolaget fikk krite helt fram til butikken stengte.

Signe Svendsen som dreiv "Feøy Dagligvare" fram til 2002, forteller at folk kunne handle på bok helt fram til hun sluttet. Ofte heftet hun bare en kritelapp på en fiskekrok som hang på veggen. Bare kjentfolk fikk krite. Datteren Jorunn overtok butikken og driver den i dag også. I dag krites det ikke.

Interiør fra [Mælandsgården](#) i Skudeneshavn

"KIWI-butikken" på Storasund er vår eneste nærbutikk i bygda. Her må folk betale kontant. Men organisasjoner, lag og skoler i nærmiljøet betaler en gang i måneden; de har konto! Og se – det er noe ganske annet enn kriting! (eller??)

Gunnar

Gunnar Areklett's [Fra nærbutikk til super-marked](#) (1997) er en 1900-talls Torvastadhistorie, fra Moksheim og Spanne i øst til Feøy og Urter i vest. Det var butikker på «alle» garder, men gjennom 100 A4-sider viser boka også andre interessante forhold i lokalsamfunnet Torvastad i tiden fra ca. 1900 til 1997.

Mimrebildet

Visneshaugen i Visnes for omkring hundre år siden. Stedet ble også kalt "arbeiderkolonien". Det var flere krambuer på Haugen. Til venstre ser vi forretningen som Peder Skeie seinere hadde. Der var også postkontor. Huset står ennå i nesten samme utforming.

Dammen til høyre er borte, men huset bakom ble revet for bare få år siden og erstattet av et moderne hus. Der hadde madam Gaustad pensjonat.

Porten i forgrunnen førte til Verket. Ved å stille seg med ryggen til Gruvemuseet og Administrasjonsbygningen (der Jossa vasket) og ser østover er det også i dag lett å kjenne seg igjen på Haugen fra gruvetida.

(Foto fra Aleksander Hauges bok *Visnes Kobberverk* (1986).

Hva skal vi synge Til Ungdommen?

Dette er løftet vårt
fra bror til bror:
vi vil bli gode mot
menskenes jord.

Vi vil ta vare på
skjønnheten, varmen
som om vi bar et barn
varsomt på armen!

av Nordahl Grieg (1936), siste avsnitt

Replikken

Det var ei tid det var lite malm å finna i Rødkleiv-gruva i Visnes. Knut hadde gått ledig ei lang tid. Ein dag traff han Jossa, som hadde reinhaldet på kontoret. Jossa hadde god høyrslé.

Ein dag traff ho Knut. Jossa kunne fortelja at ho hadde høyr ledelsen hadde tala om at dei hadde funne fine forekomstar av malm i Rødkleiv. Ledelsen hadde snakka tydleg og i fullt alvor om å ta inn og auka arbeidsstokken betrakteleg. "Det er altså helt sant," sa ho Jossa til han Knut.

Så ein dag – det må ha vore i 1924 – kom han Knut inn på krambua på Haugen. Folk brukas å samlast der. Dei gamle fortalde historier som me unge tykte det var gilde å høyra. Han Knut var sprengfull av nytt.

Når det var noko ekstra gledeleg eller alvorleg bruka Knut ofte ein setning eller to på bokmål: "Jeg kan i dag forteller dere en gledelig nyhet." Han venta litt til alle høyrde etter. "Dei har funne eit stort malmfunn nede i grua, og mange folk skal dei ta inn. Det er heilt sant altså. Og jeg vil ikke si hvem som har sagt det. Men ikkje trur eg at hu Jossa lyge."

(Etter Elias Vaage)

Fotografen må ha stått like nedenfor Visnesvegen 361, se lenken til [kart](#) der forretningen er markert.

Bildet er lånt fra Aleksander Hauges [bok\(1986\)](#).

Les mer fra Visnes

om bl. a. Knut Samsonsens, under gardsnummer 79 punkt 7

i Gardsoversikten på www.n-kh.no

-
startside for emnet der ein gamal visnesbu skriv om opplevingar og forteljingar frå den tid han hadde heimen sin i Visnes i 35 år.

-
"Jeg kan i dag fortelle dere en gledelig nyhet". Han venta litt til alle høyrde etter. "Ja, for det er ein stor nyhet for Visnes.

-
"Ja, det skal bli godt for kona mi og meg å få liggja på ny havrehalm." "Ja, lukka til", seier bonden.

Alle som har noe å fortelle til andre, kan bidra. [Kontakt redaksjonen!](#)

HUSK! Obs! Regning inni!

- Merk av FØRJULSMØTE onsdag 5. desember kl. 19.00, på vår adresse, Torvastad kultur-hus. *Jakob, Harald og Erling radler over temaet: **Lukten av penger***. Sildoljeproduksjonen på -40/-50-tallet. *Ekstra god grøt, med saltkvess, o.a.* Annonseres også på www.n-kh.no
- Følg med på nettsiden vår, under **Tur og møte**. Der noteres også andres arrangementer, som:
"Karmøy på 1800-tallet - Loser, toll-stasjoner, fyr og havner i moderniseringen av et øysamfunn" Et foredrag av bygdebok-forfatter og historiker Nils Olav Østrem
Museumsstafetten - om de båtreisende på vestlandet (begge var samtidig, den 29. nov.!)
- Alltid noe å velge i for den interesserte

Nord-Karmøy Historielag Hvor og når?

På kontoret, for alle medlemmer og andre interesserte, i Torvastad Kulturhus (1. etasje, i nord-øst) Åpent fra 19 til 20 andre og siste onsdag i måneden i vinterhalvåret. Velkommen!

Vi legger vinn på å presentere både utgreiinger og rent kildemateriale fra begge de to kommunene i Nord-Karmøy-regionen.

Våre samlinger er rikholdige, i skrift, lyd og bilder, og også et lite utvalg gjenstander.

FrØ er etter initialene til vår kjente lokalhistoriker
Fridtjof Øvrebø, 1871 – 1927

[Understrekede](#) ord av denne typen er lenker til bakgrunnsstoff. **Pek på** og se kilden i ruta.

Klikk: les, lytt, se
(noen som ikke fører fram? Gi beskjed!)

På sida, med Erling Vikshåland

Erling sine småstykker er mange, og me får her i bladet lesa nokre av dei han har sett på papiret. Praten mellom folk, frå hus til hus, har sikkert vore på folkemunne i kvar ei bygd her nord. Nå er dei berga.

Ole Østhus

godlyndt "Bamse" frå Øvrabø, var ikkje karen som lett let seg øse opp. Han løyste dei daglege problema slik at om det ikkje skjer i dag, ja så kjem det ein ny dag i morgon. Litt "småløye" kom det ofte frå Ole i samvere med naboar og andre. Her er nokre døme:

Ole var mjølkekjører denne dagen, og noko seint ute på turen til Salhus. Dei delte på kjøringa på den tida. Ved framkomsten låg båten og venta, og matrosen sa lettare irritert: "Du e seint ute, Ole!" Ole kremta eit par gonger og svarta slik: "Ja, det e så små hjul på denne nye kjerra mi, så det går ikkje så fort."

Kalven og skinnet.

Kalven det her er snakk om var nok ikkje av det store slaget og skinnet likeså. Men Ole flådde skinnet av den daude kalven og leverte det på slaktehuset i byen. Mottakaren såg på skinnet og sa til Ole: "Det var då eit lite skinn." "Ja", svarta han, "men det var stort nok til kalven."

FrØ-bladet [som datafil](#) får du i farger, med klikkbare lenker.

Trenger du leseprogrammet Adobe? Last ned fra lagets hjemmeside
→ www.n-kh.no

LENKER i bilder og tekst leder til bakgrunnskunnskap.

Lokalhistorisk magasin utgis av Norsk lokalhistorisk institutt og Landslaget for lokalhistorie (LLH) og kommer ut fire ganger i året. Les på kontoret eller på nett [her!](#)

RHÆ & NKH

Abonnementsprisen på årboka [Ætt og Heim](#) er kr 345,- Prissøkning særlig pga portoøkning og øket sideantall (fra 196 til 248). FrØ-bladet har operert med kr 180,- selvom det i flere år har vært kr. 295 i mange år. **Boka** har et variert innhold av slekts- og lokalhistorie.

Du får også **rabatt** på publikasjoner som selges på lagskontoret i Stavanger. **Medlemskap** i [Rogaland Historie- og Ættesogelag](#) (RHÆ [m/ny nettside](#)) gir automatisk medlemskap i nærmeste lokallag. Man betaler til sitt lokallag en årlig kontingent, som inkluderer 4 nr av RHÆs magasin *Sydvesten*.

N-KH-kontingenten er kr 150,- Obs! Regning inni!

☆ www.n-kh.no **STYRET 2007**: Roald Østensjø ([leder](#)), Inger Moen Einarsen (sekretær), Erling Vikshåland (kasserer), Aadne Utvik, Bjørn Gunnar Husby, Karl Johan Mølster
Vara: Sigurd Thorsen og Gunnar Areklett post@n-kh.no